

costat de l'orella» que es fa a l'ovella com a senyal, a Manacor (B. del Dicc. L. C. VII, 170); d'un document menorquí de principis del segle XIX: «se distingue el ganado lanar propio de cada posesión o de particulares --- con las *senyals d'orella* corrientes en el término de Alayor --- con el nombre de fesa, tall, *guinxa*, *guinxa al revés*, escapada, briscunsa, espanada, uroneta, mitja uroneta, forqueta, osca y portella» (Hernández Sanz, *Archivos de Alayor*, 209). — 4 En lloc de *enganxar* sembla que usen *engassar* en el parlar arcaic de la Baronia de Rialb, però intr. «aquells torrents van *engassant* amb aquells barrancs» (1957): potser forma no-mossàrab amb *ganç*- en lloc de *ganx*-, i reducció de *nç* a *ç*, sigui fonètica sigui per contaminació de *gassa*/ *GANSALLA*. Cf. el gall., port. dial., lleon. i ast. *engaçar* 'agafar la palla amb l'engaço', «instrumento em forma de T, com dentes de ferro ou de pau» (RLus. v, 46; ix, 10n.; xii, 94; VKR iv, 162; xi, 265; García Rey; Rato), que em sembla també provinent de *ganço*=*gancho* amb dissim. de nasalitat.

GANYA, 'brànquia de peix', origen incert, car és ben difícil de trobar una base que expliqui, junt amb aquest mot, els seus sinònims ross. i oc. *gaunya*, *-nba*, cast. *agalla*, gall. *garla*, sard *ganga*, it. *gavine*; com que l'oc. *gaunha* designa també la galta de l'home, i el nom d'aquesta part de la cara —oc. ant. *gauta*, fr. *joue*, it. *gota*— prové d'un mot pre-romà indoeur. **ǵāyōta*, sembla que *gaunha* pugui sortir d'un **ǵāyōnīa* del mateix llenguatge i de formació paral·lela, i l'it. *gavina*, d'un altre **ǵāyīna* derivat semblantment; d'altra banda es creu que el cast. *agalla*, el mateix que *garla* i *ganga*, provinguin del llatí *GLANDŪLA*, esdevingut **GANDLA* (d'on **GANGLA*, i d'altra banda *galla* i *garla*), i és possible que es vagin produir barreges entre els dos sinònims, donant el cat. *ganya*, i ajudant a l'alteració d'alguna altra d'aquestes formes. □ 1.ª doc.: 1370.

«Nagun pescater no gòs pesar en tonyina --- negunes *ganyes* ne ales ---» en un ban de St. Celoni, a. 1370 (BABL xii, 140); «algun venedor o venedora, revenedor o revenedora, o altre qualsevol persona, no gos vendre les dites merlusses, fetes o fahedores en la present ciutat, ab caps e *ganyes*, ne en altra forma, sinó segons són venudes, e és acostumat vendre» en un ban barceloní de 1406-98 (DBal.); en el *Procés de les Olives* en la polèmica satírica entre Fenollar i Gaçull: «--- Però los sabuts --- sabent vostres manyes / --- / cremar vos poreu - les vostres pastanyes / per estudiar - tan ficte saber, / mas ja sou entès - per tal bacheller / que sab bé del peix - levar-ne les *ganyes*» (v. 660); «DEL PEIX --- les *ganyes*: branchia» (OPou, *Tbesaurus puerilis*, 67).

Alart, tot fent-nos a saber que els rossellonesos diuen *gaunya*, en dóna indirectament un testimoni ben antic per mitjà del derivat *esgaunyar* «òter la *gaunya*», que ja ens resulta documentat en el S. XIV: es tracta d'un doc. de 1344, si bé l'escriba hi posà una forma alterada *esgausanyar*: «los vayrats --- si no eren es-

gausanyats ---» (InvLC), alteració que s'explica perquè tot pronunciant ja *guanyar*, de *guaanyar*, els rossellonesos encara escrivien llavors la forma aпроvençalada *guasanyar*, i així canvià *esgaunyar* en *esgausanyar*, per ultracorrecció.

Ganya ha pres en català una acc. secundària i figurada, important i ja no recent. Pel sol fet de comparar la cara de l'home amb la d'un peix, que ha de ser un gros peixarrot, tenint tal grandària, es dóna a entendre una aparença lleïta, una expressió pejorativa, i essent la comparació, en especial, de l'obertura de la boca amb el tall esbiaixat i negrés de la ganya del peix, s'implica una boca oberta de tort, badada de través, de fons negrenc, l'expressió que fa l'home en torçar la boca amb gest afectiu de desplaer o d'emoció desbridada: més generalment desagradable o grotesc: d'això se n'ha dit *fer una ganya* [Camp de Tarr., 1938, NOLLER, *Esc. po.*], i comarques veïnes; 1 Lab. 1839, modernament més aviat *ganyota* [Belv., Lab. 1839 ---] que si no m'enganyo és l'expressió general avui en cat. or., occid. i val.; però alhora pot estendre's a un fet durador de la cara.

En efecte podia ser, sigui l'aire repulsiu de les faccions totes («té mala *ganya*: mala catadura», Castellterçol, *DAG.*),² sigui un tall fondo i atravesat com la ganya del peix, això en general expressat pel derivat *ganyada*, que ja va usar Eiximenis: «sàpies que com un jove en Sibília enterrogàs un malandrí, on havia presa tan gran *ganyada* que portava per la cara, respòs lo malandrí que lla on ell no fugia ans estava ferm, de cara» (*Doizèn del Cr.*, *NCL.* vi, 76); i el *DAG.* n'hi afegeix dos testimonis del S. XVII, un d'ells en el R. de Vallfogona; que la idea bàsica és la de badat gros i profund de la ganya del peix ho comprova el mateix *DAG.* amb l'aplicació a un abisme entre penyes, que exemplifica pels de Montserrat amb cita d'Almera. En definitiva, pertot partim, doncs, de les *ganyes* del peix.³

Amb aquest significat precís, i estenent-se en alguns punts a coses molt connexes o semblants ('amígdals', cast. etc.; 'gangli', 'goll' etc.), tenim un gran nombre de variants més o menys diversificades, en tota una sèrie de llenguatges romànics veïns. Més aviat que un origen ben unitari (que vaig intentar fer convincent en el *DCEC*, recorrent a explicacions fonètiques ben concebibles però en part molt excepcionals) arribem en definitiva a la impressió que aquí hi ha d'haver si més no dos sinònims que essent alhora parònims havien d'afectar-se l'un a l'altre, alterant-se vàriament ací i allà.

De tota manera fóra ben poc versemblant d'apartar l'oc. *gaunha*, que significa en part del territori 'galta', en part 'ganya', ross. *gaunya* 'ganya', de l'oc. *gauta* sinònim del nostre *GALTA* (< *gault*); i aquests noms en *gau-* van amb la ramificada família de mots en *gav-*, que amb variades terminacions designa el 'pap', les 'amígdals' i altres glàndules botides o inflades, el 'goll' i fins les 'barres': 4 mossàr. *gavatx*, it. dial. o antiq. *gavazzo* (piem. *gavàs*), oc. *gavait*, *-ach*, it. *gavòciolo*, fr. *jabot*, it. *gavine* o *gavigne* i d'altres encara.⁵